

Procházková, Ivana

**K problematice překladu starozákonních metaforických vyjádření na pozadí moderních překladů Bible do češtiny**

*Bohemica litteraria*. 2019, vol. 22, iss. 1, pp. 75-99

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2019-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141143>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

# K problematice překladu starozákonních metaforických vyjádření na pozadí moderních překladů Bible do češtiny

Ivana Procházková

---

## ABSTRACT

Translation of Old Testament metaphorical phrases as practiced in Czech versions of the Bible

The purpose of the present study is to analyse and interpret Czech Bible translations with respect to metaphorical expressions.

In the field of biblical studies, cognitive linguistics offers a valuable methodological tool for analysis, interpretation, and translation of metaphorical expressions. The legal language of the Hebrew canon is extremely specific and formalized. One can find numerous examples of general reflections regarding the motives of obeying and disobeying the law accompanied by reflections of topics that are today associated with legal theory and philosophy of law. These are especially frequent in the preambles to collections of laws in the Pentateuch, but one will also find them in the psalms, prophecies and wisdom literature.

## KEYWORDS

Conceptual metaphor; Metaphor in Old Testament; JOURNEY metaphor; Bible Translation.

## KLÍČOVÁ SLOVA

Koncepční metafora; metafora ve Starém zákoně; metafora CESTA; překlad Bible.

Starozákonní biblický text se těší velké úctě v židovské i křesťanské tradici. Problematikou jeho překladu se zabývají odborníci biblisté, jazykovědci, překladatelé, ale i laici už po staletí. Konkrétní podoba překladu je vždy odrazem procesu interpretace původního textu. Každý překlad předpokládá i jisté teologické porozumění výchozímu textu a je realizací tohoto porozumění. Zároveň platí,

že nikdy není možné při překládky zachovat všechny prvky výchozího textu (ať už výrazové, nebo významové). S ohledem na cílový jazyk, cílovou komunikační situaci, resp. komunikační funkci v cílové kultuře může být některý aspekt výchozího textu vždy zvýrazněn, jiný potlačen. Je tedy na rozhodnutí překladaatele (ev. věc zadání překladaatele), které prvky výchozího textu budou zachovány a které je naopak přípustné potlačit nebo pozměnit. Při překládky metaforických vyjádření patří k těmto výchozím parametrům překládaného textu nejen to, že některá slova jsou užita v nevlastním, přeneseném významu slova.<sup>1</sup> Některá metaforická vyjádření jsou vázána na sociokulturní a náboženský, příp. geografický kontext, ve kterém vznikla, natolik, že jejich překlad do jiného jazyka je specifickým problémem překladaatelským a exegetickým zároveň.

Ve svém přístupu k metaforickým vyjádřením navazuji na práce kognitivních a kulturně orientovaných lingvistů. Kognitivní lingvistika se rozvíjí přibližně od 80. let minulého století a zejména v anglosaském prostředí je velmi progresivně se rozvíjejícím oborem.<sup>2</sup> Polská antropologicko-kulturně založená lingvistika, resp. etnolingvistika (Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Alicja Pajdzińska aj.) pracuje s pojmem *jazykový obraz světa* a formuje se rovněž od 80. let 20. století, zpočátku nezávisle na kognitivní lingvistice anglo-americké. V současnosti mluvíme o tzv. kognitivní a kulturně orientované lingvistice. Ta zahrnuje celou řadu přístupů spojených často s konkrétními badateli nebo konkrétním problémem. Georg Lakoff a Mark Johnson vzbudili nejen v odborných kruzích velkou pozornost svou knihou *Metaphors We Live By* (1980).<sup>3</sup> Autoři v oblasti teorie metafory významně přehodnotili dosavadní bádání, navázali na tzv.

1) Podle dlouho dominující tzv. substituční teorie, která vychází z Aristotelovy *Poetiky*, je podstatou metafory užití slova v nevlastním, přeneseném slova smyslu, základním principem „vidění podobného“ a primární funkcí být ozdobou, zpestřením, zapůsobit, upoutat, zdůraznit, obrazně charakterizovat, dodat emotivní podtón apod. Viz např. PAVELKA, Jiří. *Anatomie metafory*. Brno: Blok, 1982.

2) Polská antropologicko-kulturně založená lingvistika, resp. etnolingvistika (Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Alicja Pajdzińska aj.) pracuje s pojmem *jazykový obraz světa* a formuje se rovněž od 80. let 20. století, zpočátku nezávisle na kognitivní lingvistice anglo-americké. Viz např. ANUSIEWICZ, Janusz. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995; BARTMIŃSKI, Jerzy. „Čím se zabývá etnolingvistika?“ Přel. D. Lehárová. *Slovo a smysl. Časopis pro mezioborová bohemistická studia. Word and Sense. A Journal of Interdisciplinary Theory and Criticism in Czech Studies*, 2007, roč. 4, č. 8, s. 299–309; BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury*. Praha: UK Karolinun, 2016.

3) LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. Do češtiny tuto práci přeložil M. Čejka v r. 2002: LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Teoretická knihovna, 3. Přel. M. Čejka. Brno: Host, 2002.

interakční teorii (angl. *interaction view/theory*)<sup>4</sup> Maxe Blacka<sup>5</sup> a formulovali tzv. teorii konceptuální metafory. Podle G. Lakoffa a M. Johnsona je konceptuální metafora mnohem víc než jednotlivé metaforické vyjádření, je způsobem, kterým nahlížíme, strukturujeme (konceptualizujeme) jednotlivé pojmy nebo i celé pojmové oblasti. Lakoffovi a Johnsonovi se podařilo přesvědčivě doložit, že zejména abstraktní pojmy, pojmy označující jevy, které nám nejsou běžně dostupné prostřednictvím přímého fyzického, smyslového kontaktu, chápeme, prožíváme a mluvíme o nich prostřednictvím metafor. Konceptuální metafora je pak především způsob, kterým nahlížíme, strukturujeme (konceptualizujeme) jednu mentální oblast na základě druhé.

Kognitivní a kulturně orientovaná lingvistika tedy zdůrazňuje, že u metafory zdaleka nejde jen o pojmenování. Jazykový výraz je realizací procesu myšlení, procesu navození podobnosti, je přijetím analogie. Prostřednictvím metafory dochází ke strukturaci *cílové oblasti* (jindy *cílové domény*, angl. *target domain*) na základě *oblasti zdrojové* (jindy *domény zdrojové*, angl. *source domain*). Podle Lakoffa a Johnsona (1980) dochází prostřednictvím metafory ke strukturaci cílové domény tzv. *představovým schématem* (*konceptuálním schématem*) domény zdrojové. Představová schémata Lakoff a Johnson popsali jako schémata založená v naší tělesnosti (ve zkušenosti s předměty, v orientaci v prostoru apod.) a mají povahu *zkušenostních gestaltů*.<sup>6</sup> Jsou to mentální vzorce, které se uplatňují při konceptualizaci cílové domény. Představová schémata např. NÁDOBA, ČÁST-CELEK, CENTRUM-PERIFÉRIE, SPOJENÍ, CESTA, POČÁTEK-CESTA-CÍL aj. popsal poprvé Mark Johnson ve své knize *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason* (1987). G. Lakoff v knize *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind* (1987) popsal čtyři typy tzv. kognitivních modelů (*idealizované kognitivní modely*, zkráceně IKM), jejichž

4) Interakční teorie M. Blacka počítá s tím, že metaforicky užitě slovo (*ohnisko*) je začleněno do nového kontextu (*rámce*), čímž metafora přináší *vhled*. Metafora organizuje *vizi rámce*, jinými slovy zdrojová oblast organizuje vizi, porozumění cílové oblasti. Na rámec metaforické výpovědi se pak díváme skrze ohnisko. Schopnost metafory organizovat vizi rámce, strukturovat rámec (*cílovou oblast*) prostřednictvím ohniska (*oblasti zdrojové*) nazývá později kognitivní lingvistika *mapping* (česky *mapování*) nebo také *konceptualizace*. Odtud vychází i klíčový pojem lakoffovsky orientované kognitivní lingvistiky *konceptuální (pojmová) metafora*.

5) BLACK, Max. *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press, 1962. Blackova interakční teorie vychází z předpokladu, že v metaforické výpovědi dochází k vzájemnému působení, interakci *ohniska* a *rámce*. Interakční teorie M. Blacka byla revizí dlouho obecně přijímané teorie substituční (*substitution view/theory of metaphor*). Substituční teorii známe poprvé od Aristotela. Substituční teorie předpokládá, že metafora je náhradou, přenosem významu slova nebo slovního obratu, jeho užití v tzv. nevlastním nebo přeneseném významu. Substituční teorie počítá s metaforou v jazyce uměleckém, poetickém.

6) „Experiential gestalts are multidimensional structured wholes. Their dimensions, in turn, are defined in terms of directly emergent concepts. That is, the various dimensions (participants, parts, stages, etc.) are categories that emerge naturally from our experience.“ LAKOFF – JOHNSON 1980: 60.

prostřednictvím probíhá konceptualizace. Jedním z těchto modelů je metafora.<sup>7</sup> V literárních textech, ve kterých se na konceptualizaci velmi často podílí více konceptuálních metafor zároveň, rozvinuli následně tzv. teorii konceptuálního mísení G. Fauconnier a M. Turner. Teorie konceptuálního mísení (angl. *conceptual blending*, jindy *konceptuální integrace*, angl. *conceptual integration*) je teorie mísení dvou nebo více mentálních prostorů – jejich prvků i jejich vzájemných vztahů.<sup>8</sup> G. Fauconnier a M. Turner rozvinuli teorii mentálních prostorů, kterou poprvé představil M. Turner v knize *The Literary Mind* (1996).<sup>9</sup> M. Turner namísto termínu *metafora* používá termín *parabola* (angl. *parable*, do češtiny lze přeložit také jako *podobnost* nebo *metafora*), přičemž na rozdíl od Lakoffa a Johnsona zdůrazňuje narativní charakter paraboly.

V tomto příspěvku budeme vedle termínu konceptuální metafora pracovat s termíny *metaforický nosič* a *generická příběhová struktura* (dále jen GPS). Metaforickými nosiči budeme nazývat hebrejské výrazy zdrojové domény (např. z domény CESTA hebrejské výrazy, které odpovídají českým *cesta*, *silnice*, *stezka*, *jít*, *běžet*, *zabloudit*, *jáma* apod.), které se opakovaně podílejí na metaforické konceptualizaci a v cílové doméně (doménách) navazují korespondence. Generické příběhové struktury jsou narativní struktury, které jsou dílčími polohami konceptuální metafora a vynořují se při metaforické strukturaci pojmů. Jsou to svazky metaforických nosičů, hebrejských výrazů jedné zdrojové domény, které strukturují podobně jako konceptuální metafora cílové domény.<sup>10</sup> Např. v rámci konceptuální metafora CESTA můžeme popsat a v konkrétních textech doložit užití GPS JÍT CESTOU, BĚŽET CESTOU, ZVOLIT SI CESTU, HLEDAT CESTU, ODBOČIT Z CESTY, BLOUDIT, VRÁTIT SE NA CESTU, POMOC NA CESTĚ, UKAZOVAT CESTU, NEPŘÍTEL/PŘEKÁŽKA NA CESTĚ apod. Termíny *metaforický nosič* a *generická příběhová struktura* (GPS) zavedla autorka této studie již ve své monografii *Hospodin je král, starozákonní metafora ve světle kognitivní lingvistiky*<sup>11</sup> inspirované představovými schémata (Johnson), idealizovanými kognitivními modely

7) „V pojmovém systému existují čtyři typy kognitivních modelů: propoziční, obrazově schematické, metaforické a metonymické. Propoziční a obrazově schematické modely charakterizují strukturu. Metaforické a metonymické modely charakterizují projekce, které využívají strukturální modely“ (LAKOFF 2006: 158).

8) FAUCONNIER, G. – TURNER, M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Minds's Complexities*. Basic Books, 2003.

9) TURNER, Mark. *The Literary Mind, The Origins of Thought and Language* (1996), česky pod názvem *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*. Teoretická knihovna, 12. Přel. O. Trávníčková. Brno: Host, 2005.

10) Jednotlivé metaforické nosiče jsou nositeli konceptuální metafora jako elementy narativní struktury. Zdá se, že narativita je takřka antropologickou konstantou. Všechny osoby, věci, děje, objekty a jejich povaha **jsou** totiž vždy jen v čase, mají dynamickou povahu a existují jen ve sledu událostí, v příběhu.

11) PROCHÁZKOVÁ, Ivana. *Hospodin je král. Starozákonní metafora ve světle kognitivní lingvistiky*. Česká biblická společnost, 2011.

(Lakoff) a teoriemi mentálních prostorů a konceptuálního mísení (Fauconnier, Turner.) Některé GPS generují metaforický význam opakovaně, uplatňují se v různých variantách a kontextech,<sup>12</sup> jiné GPS (podobně jako některé konceptuální metafory) jsou v rámci starozákonního kánonu užity pouze jednou, jsou jedinečným originálním dílem autora příslušného textu. Stejně jako u konceptuální metafory budeme předpokládat, že primární funkce metaforické projekce GPS do cílové pojmové oblasti je funkce kognitivní, GPS je nástrojem poznání či porozumění, příp. přináší nové poznání, nové porozumění.

V centru našeho zájmu nebude jen identifikace, analýza, interpretace, příp. popis výstavby významu hebrejského metaforického vyjádření, ale také jeho překlad. Specifické problematice překladau metafor se věnuje mimo jiné např. P. Newmark v knize *Approaches to translation* (1981).<sup>13</sup> Ten jako hlavní (i když ne jedinou) doménu metaforických vyjádření vidí sice v jazyce literárním, ale pro porozumění metaforám pokládá za klíčovou podobně jako kognitivní a kulturně orientovaní lingvisté znalost konotací.<sup>14</sup> Problematika konotací je v biblickém textu zcela specifickou záležitostí. Intertextualita patří k charakteristickému rysu biblických textů,<sup>15</sup> významně se podílí na výstavbě významu jednotlivých pojmů, textových jednotek, knih i celých literárních okruhů. P. Newmark předpokládá, že na základě konotací se buduje tzv. *mentální obraz*, který je základem pro budování metaforického významu. V této studii budeme rovněž pracovat s pojmem *mentální obraz*, budeme jím ovšem zároveň rozumět obraz založený často v naší tělesnosti (ve zkušenosti s předměty, v orientaci v prostoru apod.), obraz budovaný a mnohdy vázaný také na sociokulturní, náboženské a geografické prostředí autora a prvních adresátů hebrejského originálu. Mentální obraz je základem metafory, má zpravidla narativní strukturu a jeho jádrem je GPS jako dílčí poloha konceptuální metafory. V rámci metaforického vyjádření je GPS promítnuta ze zdrojové pojmové oblasti do cílové, buduje korespondence mezi cílovou a zdrojovou mentální oblastí, generuje metaforický význam.

Aby mohla být naplněna kognitivní funkce metafory prostřednictvím translátu podobně jako realizována prostřednictvím originálu, musí překladatel samozřejmě metaforu identifikovat a metafoře v originálu nejprve sám porozumět. Překladatel musí chápat, s jakým mentálním obrazem autor textu a první

12) Ve zmíněné knize *Hospodin je král* (2011) byly popsány GPS jako dílčí polohy konceptuálních metafor HOSPODIN JE KRÁL, HOSPODIN JE PASTÝŘ, HOSPODIN JE VÁLEČNÍK, HOSPODIN JE LEV a HOSPODIN JE OREL.

13) NEWMARK, Peter. *Approaches to Translation*. Language Teaching Methodology Series. London: Prentice Hall, 1988.

14) P. Newmark má na mysli konotace, které se váží na pojmy užívané metaforicky.

15) Význam (nejen metaforický, ale samozřejmě i ten) je vždy utvářen v kontextu celých textů, literárních celků a také v kontextu celého starozákonního hebrejského kánonu.

čtenáři pracovali, jaká GPS je do cílové pojmové oblasti promítána, jaké strukturní korelace se předpokládají a jaké jsou metaforickým vyjádřením nově ustaveny. Pokud má být v translátu zachována kognitivní funkce metafor, je třeba umožnit čtenáři, aby podobně jako čtenář hebrejského originálu konceptualizoval cílovou doménu na pozadí zdrojové domény.<sup>16</sup> Vždy pak zůstává na překladateli, zda se rozhodne zachovat konceptualizaci na pozadí mentálního obrazu, se kterým počítal originál, zachovat v překladu konceptuální metaforu originálu a její GPS, nebo zda se rozhodne pro jinou strategii překládu.

V celém příspěvku se zaměříme na moderní překlady Starého zákona do češtiny realizované po roce 1900.<sup>17</sup> Budeme si všímat, jaké strategie byly při překládu vybraných metaforických vyjádření z hebrejštiny do češtiny zvoleny, které aspekty výchozího textu byly zachovány, zvýrazněny, které naopak potlačeny a jak zvolené strategie překládu metaforických vyjádření ovlivňují schopnost translátu naplňovat kognitivní funkci metafor v českých textech.

Jako první příklad uveďme naprosto konvenční užití metafor CESTA při strukturaci pojmové oblasti *Tóra/zákon*<sup>18</sup> z knihy Deuteronomium, metaforické vyjádření Dt 8,6:

16) Např. na pozadí zdrojové domény PASTVA je konceptualizována cílová doména HOSPODIN, BŮH IZRAELE v metaforickém vyjádření *Pán je můj pastýř, nemám v ničem nouzi. Na tiché, svěží pastviny mě vodí, k pramenům, kde si mohu odpočinout.* (Ž 23,1–2 v překladu V. Renče. RENČ, V. *Hlas Páně třísti cedry*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 39). Ke konceptualizaci je užitá metafora HOSPODIN JE PASTÝŘ, v rámci GPS PASTÝŘ VEDE STÁDO NA PASTVU můžeme identifikovat jako metaforické nosiče výrazy *pastýř, vést, pastviny a prameny*.

17) Za tzv. moderní překlady do češtiny budeme považovat překlady realizované po r. 1900. Půjde o překlady celého Starého zákona, výjimkou jsou překlady Pentateuchu vrchních pražských rabinů: starší Isidora Hirsche a Gustava Sichea (publikován 1950, dále jen Sicher) a mladší Karola Efraima Sidona (publikován 2012, dále jen Sidon), a pak nedokončený překlad římskokatolického teologa V. Bognera (jeho revidované překlady vyšly pod názvem *Český katolický překlad* v r. 2006). Základní charakteristiky jednotlivých překladů podrobněji viz např. BARTOŇ, Josef. „Český starozákonní překlad po roce 1900. Kontexty, konfese, předloha, kánon.“ In *Salve. Revue pro teologii a duchovní život*, č. 2, roč. 2013, s. 143–162.

Ukázky budou uvedeny nejčastěji z těchto překladů: *Bible česká* (Starý zákon samostatně, nebo v rámci celé tzv. *Podlahovy bible*, překlad J. Hejčla, 1925); *Písmo* (1951, překlad V. Šrámka a V. Kajdoše, souvislý text je členěn pouze na kapitoly, překlad bez poznámkového aparátu); *Písmo svaté Starého zákona* (překlad J. Hegera, 1958); z prostředí Náboženského společenství svědků Jehovových *Překlad nového světa* (1987); *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad* (1. vydání 1979); *Bible: překlad 21. století* (2003); z prostředí evangelikálního křesťanství *Bible: český studijní překlad* (2009); česká verze *Jeruzalémské bible* (2009); *Slovo na cestu* (2011, česká podoba anglické *The Living Bible*, překlad nekomentovaný, protagonistou překladu J. Drejnar, překlad, který se snaží volit maximálně moderní jazykové prostředky, chce být srozumitelný i v necírkevním prostředí). Poznámkovým aparátem nejsou opatřeny pouze překlady ŠRÁMKA – KAJDOŠE, *Bible 21 a Slovo na cestu*. Jednotlivé překlady budou v textu označeny již jen zkratkou, viz dále.

18) Tóra může být označením pro Boží zákon v nejužším slova smyslu, pro tzv. Desatero, deset Božích přikázání. Nejčastěji je však Tóra označením pro soubor prvních pěti knih Starého zákona, tzv. pěti knih Mojžíšových, tzv. Pentateuch. V širším slova smyslu se Tórou může ale myslet i soubor všech zákonů, nařízení a předpisů, které se nacházejí ve sbírce textů tzv. Starého zákona. Případně ještě šířeji je Tóra celý soubor posvátných textů judaismu tzv. Starý zákon. Tóra ve smyslu přikázání a nauky je především svědectvím o Boží vůli, Božích skutcích, totalitou Božeho zjevení a jeho promulgací. Je Božím darem Izraeli, darem, který je pro judaismus konstitutivní. Dodržování přikázání Tóry zakládá identitu Izraele jako náboženského, příp. i národního společenství. Tóra jako zjevené Boží

וּשְׁמַרְתָּ אֶת-מַצֹּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִלְכַת בְּדַרְכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: Dt 8,6

Střež přikázání Hospodina, svého Boha, abys chodil jeho cestami a bál se ho. (VPP)<sup>19</sup>

Užití metafory CESTA je signalizováno užitím slovesného výrazu *š-m-r* (č. v Q *hlídat, střežit*, primárně očima ve smyslu *hlídat si očima [cestu], držet se očima [cesty]*),<sup>20</sup> slovesného výrazu *h-l-ḵ* (v Q č. *chodit, kráčet*) a substantiva *dereḵ* (č. *cesta*). Zapojení slovesného kořene *š-m-r* jako metaforického nosiče v rámci konceptuální metafory CESTA lze doložit na mnoha příkladech, např. v rámci GPS JÍT CESTOU (např. v Gn 18,9; 2S 22,22; 1Kr 2,3.4.8,58 aj.), nebo v rámci GPS ODBOČIT Z CESTY (např. v Jb 23,11: *Má noha se přidržela jeho kroků, držel jsem se jeho cesty, neodchýlil jsem se.* [ČEP]). Metafora CESTA zde vychází z mentálního obrazu člověka, který jde po cestě a lidově řečeno *hlídá si, kam šlape*. Zvažuje, kam položí nohu, krok za krokem, aby udržel vytyčený směr, aby se udržel na cestě, po které jde. Jádrem mentálního obrazu je v Dt 8,6 GPS JÍT CESTOU. Cesta je zde trajektorie, po které se chodec pohybuje z počátečního bodu (počátek cesty) do cíle. Pohybuje se prostřednictvím vlastní chůze, přičemž svými očima kontroluje směr svého pohybu. A tak jako musí člověk správně jít, aby nesešel z cesty, tak se musí správně chovat, aby neporušil Boží přikázání (nařízení Tóry). Správná chůze, správný směr, to je i správná cesta podle ustanovení v Zákoně (v Tóře). GPS JÍT CESTOU je v hebrejském textu promítnuta do cílové pojmové oblasti *Tóra/zákon*. Čtenáři či posluchači hebrejského textu nabízí metafora strukturní korelace (žít podle Božích přikázání jako jít cestou) a tyto korespondence: *střežit* → *poslouchat, střežit* → *žít v bázni před Bohem, cesta* → *Boží přikázání a chodit* → *žít podle Božích přikázání, chodit po cestě* → *žít v bázni před Bohem*. Metafora CESTA v Dt 8,6 nabízí čtenáři chápat poslušnost a život podle Božích přikázání a v bázni před Bohem na pozadí obrazu „kráčení po cestě“, při kterém si člověk hlídá každý krok, „hlídá si, kam šlape“.

slovo je zjevením Boha samého, způsobem Boží přítomnosti ve stvoření, nebo dokonce ještě před stvořením. (Personifikovaná Tóra je např. v knize Přísloví jakousi společnicí Hospodina v „čase“ ještě před stvořením, následně pak „společnicí“ při stvoření, nástrojem stvoření i jeho řádem.) Tóra je nástrojem Boží vlády, Božím skutkem, slovy křesťanské teologie, skutkem stvořitelským i vykupitelským. Rabínský judaismus zavedl později vedle termínu *psaná Tóra* ještě termín tzv. *ústní Tóra*, což je autoritativní výklad židovských učenců *psané Tóry*. V nejšířším slova smyslu je tedy Tóra i nesmírně rozsáhlá literární produkce celé židovské kultury po dobu několika staletí, která vzniká z potřeby *psaný zákon, psanou Tóru* interpretovat, upřesnit, formulovat její smysl a dát přesné instrukce, jak má být aplikována.

19) Zkratkou VPP bude i nadále v textu označen vlastní pracovní překlad autorky studie, překlad co možná maximálně lingvistický.

20) Anglicky v Q to *keep, to watch over, to take care of, to preserve, to protect*.



Metaforické vyjádření Dt 8,6 (chodit jeho cestami) je příkladem zcela konvenčního uplatnění konceptuální metafory CESTA. O této metafoře navíc platí, že je srozumitelná napříč mnoha jazyky a kulturami, protože je ukotvena v základní zkušenosti člověka s orientací a pohybem v prostoru. Její překlad do češtiny se proto zdá zcela neproblematický. Jak můžeme vidět, moderní české překlady jsou takřka identické:

Proto budeš **dbát** na přikázání Hospodina, svého Boha, chodit po jeho cestách a jeho se bát. (ČEP)<sup>21</sup>

**Dodržuj** přikázání Jahva, svého Boha, abys krácel po jeho cestách a aby ses ho bál. (JB)<sup>22</sup>

**Zachovávej** příkazy Hospodina, svého Boha, abys chodil po jeho cestách a bál se ho. (ČSP)<sup>23</sup>

Pouze Sicher-Hirsch<sup>24</sup> přeložili stejně jako kraličtí<sup>25</sup> slovesný kořen *š-m-r* staročeským *ostříhej* (*hlídej, sleduj*):<sup>26</sup>

Tak **ostříhej** příkazů Hospodina, Boha svého, kráčeje po cestách jeho a maje ho ve zbožné úctě. (Sicher)

Metaforu však zcela eliminovali překladatelé Bible *Slovo na cestu*:

Proto **respektujte** Boha a jeho nařízení a **jednejte v souladu** s jeho vůlí. (SC)<sup>27</sup>

Metafora CESTA je i v moderní češtině běžně užívaná, není nikterak vázána na sociokulturní a náboženský, příp. geografický kontext, ve kterém toto metaforické vyjádření vzniklo. Není tedy žádný důvod metaforu eliminovat. Ani anglický text *The New Living Translation*, který je pro překlad *Slovo na cestu* výchozí, navíc metaforu CESTA neeliminuje.<sup>28</sup>

21) *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*. Praha: 1. vydání: Ústřední církevní nakladatelství, 1979. (Dále jen: ČEP.)

22) *Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. (Dále jen: JB.)

23) *Bible: český studijní překlad*. Praha: KMS, 2009; *Bible: český studijní překlad*. Praha: KMS, 2010. (Dále jen: ČSP.)

24) *Pět knih Mojžíšových* (přel. G. Sicher – I. Hirsch). Praha: Svaz pražských náboženských obcí židovských, 1932; *Pět knih Mojžíšových* (přel. G. Sicher – I. Hirsch). New York: [s.n.], 1985.

25) *Bible Kralická šestiřádká: kompletní vydání s původními poznámkami*. Praha: Česká biblická společnost, 2014. Překlad Dt 8,6: „A **ostříhej** přikázání Hospodina Boha svého, chodit po cestách jeho, a boje se jeho.“

26) *Staročeský střežit, hlídat, opatrovat, chránit; pozorovat, sledovat, číhat na koho; zachovávat co, dbát čeho*. Podle: BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K. *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN, 1978.

27) *Slovo na cestu: Bible s poznámkami*. Praha: Česká biblická společnost, 2012. (Dále jen: SC.)

28) Překladatelé Bible *Slovo na cestu* zároveň interpretují Boží přikázání (Tóry) jako *jeho* (Boží) vůli, což sice není zcela chybné, ale takový překlad uvolňuje (snad i zpochybňuje) sepětí Božích přikázání (Tóry) a Boží vůle, přikázání Tóry jako zjevení Boží vůle. I to však může být záměr překladatele.

So obey the commands of the LORD your God by **walking** in his **ways** and fearing him.<sup>29</sup>

V celém starozákonním hebrejském kánonu je konceptuální metafora TÓRA/ZÁKON JE CESTA<sup>30</sup> centrálním konceptem, který metaforicky strukturuje pojem Tóra a pojmy příbuzné.<sup>31</sup> Podobných příkladů konvenčního užití této metafory v hebrejském textu Starého zákona jako Dt 8,6 by bylo možné uvést bezpočet. Jak uvidíme dále, eliminace metafory je strategie, kterou překladatelé hebrejského textu zvolí, když narazí na problémy s identifikací nebo porozuměním metaforickému vyjádření.

K dalšímu představení problematiky překladu starozákonních hebrejských metaforických vyjádření do češtiny jsou vybrána metaforická vyjádření, která se všechna týkají jednoho z centrálních starozákonních hebrejských pojmů Tóra (č. *Zákon/zákon*) a pojmů příbuzných. Jazyk zákonů je ve Starém zákoně specifický a značně formalizovaný. Nicméně v preambulích ke sbírkám zákonů a pak v poetických textech (v žalmech, v mudroslovné literatuře, v prorockých spisech) nacházíme mnoho textových jednotek, které jsou svou povahou metaforické. V nich se setkáváme především s obecnějšími úvahami na téma dodržování a porušování zákona, původu a smyslu zákona, s tématy, kterým se dnes věnuje teorie práva nebo filozofie práva. Metaforická vyjádření vypovídají o tom, jak autoři těchto textů Tóru, její jednotlivá přikázání chápali, jaká byla funkce zákona a práva ve společnosti, resp. v tehdejší kultuře vůbec. Metaforická vyjádření vypovídají o místě Tóry/zákona v systému hodnot, o tom, čeho si společnost na Tóře/zákonu přednostně cenila apod.

Následující tři zvolené příklady metaforických vyjádření (Příslaví 29,18; Sofonjáš 3,4 a Jeremjáš 8,8) nepatří již mezi konvenční. Jsou jedinečným tvůrčím dílem autorů příslušných biblických textů. Překladatelé do moderní češtiny stáli ve všech těchto případech před problémem nejen překladatelským, ale nejprve před problémy s identifikací, porozuměním a interpretací originálu.

Prvním zvoleným příkladem je metaforické vyjádření z knihy Příslaví (Př 29,18):

29) *Holy Bible: New Living Translation*. Wheaton: Tyndale House Publishers, 1996.

30) Metaforu cesty poprvé popsali George Lakoff a Mark Johnson v *Metaphors We Live By*. V návaznosti na ně vznikla řada případových studií z oblasti lingvistiky, teorie kultury, politologie, sociologie, které doložily tuto metaforu v různých jazycích a kontextech. (Např. LÁSKA JE CESTA, ŽIVOT JE CESTA, SPOR JE CESTA, INTERPRETACE TEXTU JE CESTA, VZDĚLÁVÁNÍ JE CESTA, UMÍRÁNÍ JE CESTA apod.) K metafoře *cesta* v hebrejském textu Starého zákona např. Øystein Lund, *Way Metaphors an Way Topics in Isaiah 40–55*; MOHR SIEBECK 2007; nebo MARKUS PHILIPP ZEHNDER, *Wegmetaphorik im Alten Testament*. Berlin: Walter de Gruyter, 1999.

31) Pojmy příbuznými pojmu Tóra se myslí např. *hoq*, č. *pravidlo, nařízení, piqúdim*, č. *pokyny, ustanovení, mišvā*, č. *přikázání, mišpāt*, č. *právní ustanovení, soud* aj.

בַּיּוֹם יִפְרָע עִם וְשָׁמַר תּוֹרַה אֲשֶׁר־הוּ׃ <sup>Pr 29,18</sup>

Když není vidění, lid [volně vlajících vlasů], blahoslavený střežící Tóru. (VPP)

V hebrejském textu českému slovnímu spojení *volně vlajících vlasů* odpovídá jednoslovný slovesný výraz *yippārāq*.<sup>32</sup> Textová jednotka je formulována jako antitetický paralelismus.

Uplatnění konceptuální metafory TÓRA/ZÁKON JE CESTA signalizuje užití participia 3. osoby singuláru slovesného kořene *š-m-r* v Q, č. *střežit, hlídat*<sup>33</sup> (primárně očima).<sup>34</sup> V hebrejském textu jde o lexikalizovanou metaforu. Identifikace druhé užití konceptuální metafory naráží na určité obtíže. Nejasný je totiž význam užitého slovesného kořene *p-r-ʿ* v NI,<sup>35</sup> česky Pípal:<sup>36</sup> *nechat neupravené vlasy, volně růst, nechat volně růst, nechat bez povšimnutí, [stát] s rozpuštěnými vlasy*.<sup>37</sup>

Užití slovesného výrazu *p-r-ʿ* v NI vytváří aluzi na texty Kněžského kodexu (Ex 25 – Nu 10), kde se mj. pojednává o úpravě vlasů kněží před jejich nástupem do úřadu (Lv 10,6; 21,10; Ez 44,20). Proto v Př 29,18 připadá v úvahu uplatňující se konceptuální metafora KÁZÁNÍ PROROKŮ A POSLUŠNOST TÓRY/ZÁKONA JE OBŘADEM ZASVĚCENÍ IZRAELE DO KNĚŽSKÉHO ÚŘADU. Kázáním proroků, připomínáním přikázání Tóry je Izrael „uváděn“ v úřad kněžského národa mezi ostatními národy země. Kázání Tóry je tak chápáno jako nutný předpoklad toho, aby Izrael podle přikázání Tóry žil, a tak naplňoval mezi ostatními národy

32) Slovesný výraz v NI, 3. os. sg.

33) Pípal: *dbát, bedlivě dbát, být ve střehu, být ostražitý, být na stráži, střežit, pečlivě opatrovat, dodržovat*.

34) Pípal: Standardní slovníky a lexikony (např. Koehler & Baumgartner: Botterweck & Ringgren & Fabry) biblické hebrejštiny mnohdy uvádí metaforický význam jako vlastní ekvivalent hebrejského pojmu, zpravidla jako třetí nebo druhý význam. Výjimečně jako význam první. Konkrétně v případě slovesného kořene *š-m-r* v Q jsou to jako anglické ekvivalenty *to keep, to watch over, to take care of, to preserve, to protect* (č. *držet, hlídat, pečovat, chránit*) a pak *to respect, to obey* (č. *poslouchat, respektovat*).

35) Význam hebrejských slovesných kořenů bude vždy uváděn zvlášť pro každý užitý slovesný kmen. Použité zkratky: Q pro qal, NI pro nif'al, PI pro pi'el, PU pro pu'al, POL pro pol'al, HIT pro hitpa'el, HITPO pro hitpo'el, HI pro hif'il, HO pro ho'af'al.

36) V celém příspěvku budou významy hebrejských výrazů uváděny zejména podle: PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vydání, Praha: Kalich, 2006. (Dále jen: Pípal.) KOEHLER, L. – BAUMGARTNER, L. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. 1–4, tr. M. E. J. Richardson, Leiden, New York, Köln: Brill, 1994. (Dále jen: Koehler & Baumgartner.) BOTTERWECK, G. J. – RINGGREN, R. – FABRY, H. – J. (eds.) *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol.1–15, Grand Rapids: Eerdmans, 1991–2005. (Dále jen: Botterweck & Ringgren & Fabry.) GESENIUS, Wilhelm. *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. 17. Aufl. Berlin: Springer-Verlag, 1962. (Dále jen: Gesenius.) CLINES, D. J. A. (ed.) *The Dictionary of Classical Hebrew*. Volumes I.–VIII. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2007–2011. (Dále jen: Clines.)

37) Gesenius: Q *frei lassen, (das Har frei wachsen), etw. unbeachtet lassen*; NI *zuchtlos werden; verwildern*. Koehler & Baumgartner: Q *let free, make someone out of control, allow to run wild, leave unattended*, NI *run wild*. Clines: NI I. *let oneself go, run wild, rebel*; II. *shave (one's head)*.

své kněžské poslání. Ohledně užití konceptuální metafory se proto nabízejí dvě interpretační varianty: POSLUŠNOST TÓRY/ZÁKONA JE STRÍHÁNÍ (příp. ČESÁNÍ) VLASŮ, nebo KÁZÁNÍ PROROKŮ A POSLUŠNOST TÓRY/ZÁKONA JE OBŘADEM ZASVĚCENÍ IZRAELE DO KNĚŽSKÉHO ÚŘADU MEZI OSTATNÍMI NÁRODY ZEMĚ.

Slovesný výraz *p-r-´* v NI může ale také odkazovat k textům, ve kterých jsou pohanské národy v okolí Izraele, národy, které se neřídí příkazy Tóry, jejich bojovníci, charakterizováni jako *lid s volně vlajícími vlasy* (Dt 32,42 a Sd 5,2, podobně Ex 32,25). Nestříhané a nečesané kudrnatíci se vlasy mohou v metaforickém vyjádření Př 29,48 odkazovat na klikatící se, nerovné životní cesty těch, kteří nechodí rovnými, přímými cestami Tóry a odtud pak na Boží lid, který se vyhýbá kázní (viz předcházející verš Př 29,17<sup>38</sup>), vyhýbá cestám Tóry, vyhýbá kázní, kterou přinášejí proroci. S tímto mentálním obrazem se pracuje v celé mudroslovné knize Přísloví (Př 1,25; 4,15; 8,33 aj.), kde je slovesný kořen *p-r-´* v Q užíván (patrně již jako lexikalizovaná metafora) ve významu *vyhýbat se* přikázáním Tóry.

Většina překladatelů do moderní češtiny metaforu CESTA eliminovala, překládají slovesnými výrazy z pojmové oblasti *zákon*, nejčastěji *zachovávat*, příp. *plnit*, pouze Šrámek<sup>39</sup> překládá *dbát*.

Chyběj-li vidění, žije lid bezuzdně; šťastný, kdo **zachovává** zákon. (JB)<sup>40</sup>

Kde chybí zjevení, lid ztrácí zábrany, kdo ale **plní** Zákon, ten je blažený. (B21)<sup>41</sup>

Není-li zjevení, pustne i lid; kdo na zákon **dbá**, je šťasten. (ŠRÁMEK)

Překlady slovesného kořene *p-r-´* se však značně různí. Český ekumenický překlad v knize Přísloví překládá slovesný výraz *p-r-´* v Q jako *vyhýbat se*,<sup>42</sup> zde ve verši 18 se však překladatelé rozhodli metaforu eliminovat a vyjádření interpretovat:

Není-li žádného vidění, lid **pustne**, ale blaze tomu, kdo **zachovává** Zákon. (ČEP)

38) „Trestej svého syna, připraví ti odpočinek, příjemní ti život.“ Překlad podle: *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979. (Dále jen: ČEP.)

39) ŠRÁMEK, V. *Písmo*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1947–1951. (Dále jen: ŠRÁMEK.)

40) Zde tento verš bez poznámky v poznámkovém aparátu. Podobně i Bognerův překlad: „Bez zjevení se lid stává **bezuzdným**; šťastný však ten, kdo **zachovává** zákon.“ *Starý zákon*. Z hebr. přel. V. Bogner. Praha: Česká katolická charita, 1976–1986. (Dále jen: BOGNER.)

41) *Bible: překlad 21. století*. Praha: KMS, 2003. Tento překlad je jen výjimečně opatřen poznámkovým aparátem. (Dále jen: B21.)

42) Nejen zde, ale v celé knize Přísloví.

Výše uvedené překlady: *lid žije bezuzdně* (JB, podobně také Bogner<sup>43</sup>), *pustne* (Šrámek jako ČEP), *ztrácí zábrany* (B21) si zaslouží komentář. Český výraz *pustne* nabízí čtenáři obraz úpadku, rozkladu společnosti, který s sebou přináší neposlušnost, vyhýbání se příkázáním Tóry.<sup>44</sup> To vše patrně na pozadí představy zpustlé, zarostlé nebo vyprahlé krajiny, neobdělávaného pole, příp. zpustlého člověka (nemytého, nečesaného apod.). Oba mentální obrazy mohou být základem pro metaforickou konceptualizaci. Katolické překlady Heger<sup>45</sup> a Bogner měly patrně na mysli především mravní úpadek společnosti, příp. také kultury, hospodářství apod. Podobnou překladatelskou strategií zvolili i Heger a *Český studijní překlad*.<sup>46</sup>

Není-li zjevení, **pokazí** se lid! Zdar tomu, kdo zákon zachovává! (HEGER)

Když není vidění, lid je **bez zábran**, ale šťastný je ten, kdo zachovává zákon. (ČSP)

Překladatelé Bible *Slovo na cestu* interpretovali podobně, eliminovali však všechny metafory originálu, ani žádnou alternativu čtenáři nenabídlí:

Nenaslouchá-li národ Božímú slovu, národ **upadá!**

Dobře se daří tam, kde **zachovávají** Hospodinův zákon. (SC)

Při eliminaci metafory vždy dojde k zúžení významu. V cílové doméně může metafora nabízet více korespondencí a více jich je tzv. správných. Pokud jsou metafory eliminovány, přichází čtenář o možnost na základně mentálního obrazu ze zdrojové domény objevovat význam metafory, porozumět cílové doméně (v tomto případě Tóre a kázání proroků) na pozadí zkušenosti, zde zejména náboženské, sociální a kulturní, zkušenosti, která je zároveň ukotvena fyzicky, tělesně.

Jako další příklad uveďme metaforické vyjádření z prorocké knihy Sofonjáš, Sof 3,4:

43) „Bez zjevení se lid stává **bezuzdným**, šťastný však ten, kdo zachovává zákon.“ V poznámkovém aparátu: „Bez zjevení“ – bez zjeveného pravého náboženství lid propadá mravní zkáze. *Starý zákon*. Z hebr. přel. V. Bogner. Praha: Česká katolická charita, 1976–1986. (Dále jen: BOGNER.)

44) Stejně překládá i V. Šrámek: „Není-li zjevení, **pustne** i lid; kdo na zákon **dbá**, je šťasten.“ ŠRÁMEK, V. (Překladatel.) *Písmo*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1947–1951. (Dále jen: ŠRÁMEK.)

45) *Písmo svaté Starého zákona*. V překladu J. Hegera. Praha: Česká katolická charita, 1955–1958. (Dále jen: HEGER.)

46) Když není vidění, lid je **bez zábran**, ale šťastný je ten, kdo zachovává zákon. (ČSP)

נְבִיאֶיהָ פְּחִיזִים אַנְשֵׁי בְגָרוֹת כְּהֵנִיָּה חֲלָלוּ-קֶרֶשׁ חֲמָסוֹ תוֹרָה: Sof 3,4

Proroci její<sup>47</sup> prostopášníci, muži chlípníci, kněží její<sup>43</sup> [cizoloží-znesvěcují]<sup>48</sup> svaté, znásilňují Tóru. (VPP)

I v tomto výroku se jedná o výtku proroka adresovanou chrámovým kněžím a prorokům v Jeruzalémě. Identifikace užitých konceptuálních metafor se v tomto případě může stát klíčem k porozumění celému metaforickému vyjádření a pomoci při volbě vhodné překladatelské strategie.

Velká různost moderních překladů do češtiny svědčí o těžkostech s překladem tohoto metaforického vyjádření. Řada variant se objevuje při překladu výrazů, které charakterizují proroky a kněze, participium v Q *p-ḥ-z*<sup>49</sup> a substantivum *bog<sup>e</sup>dôt*:<sup>50</sup> *nesmyslní a nespolehliví* (HEJČL), *chvastouni a podvodníci* (SICHER, ČEP, JB), *vychloubači a muži podvodu* (HEGER), *namyšlenci a podvodníci* (ČSP), *věštcí proradní a lehčí* (ŠRÁMEK), *mluvkové a podvodní lidé* (BOGNER), *nestoudní proroci a muži zrady* (PNS), *nesmyslní proroci a muži nespolehliví* (HEJČL) nebo *dobrodruzi a lidé prosáklí zradou* (B21).

Český význam slovesného kořene *p-ḥ-z* v Q uvádí Pípal jako *chvástat se, být neukázněný, přetékat*.<sup>51</sup> V uvedeném pracovním překladu se přiřkláním k překladu, který uvádí D. J. A. Cliness<sup>52</sup> *být prostopášný, být zhýralý*, zdůvodněno dále. Substantivum *bog<sup>e</sup>dôt* se v rámci celého starozákonního kánonu vyskytuje pouze zde (v Sof 3,4), jeho význam tedy nelze prověřit a doložit z jiných biblických textů. Pípal uvádí *pokrytectví, licoměrnost*, další slovníky anglicky *treachery, faithlessness*, německy *frech, treulos, leichtfertig* (č. *nevěra, nevěrnost, nestoudnost* a další). Jiné substantivum odvozené od stejného slovesného kořene *b-g-d* znamená *látka, oděv, plášť, šat, roucho*.<sup>53</sup> Český význam hebrejského slovesného kořene v PI *ḥ-l-l* uvádí Pípal jako *pískat na píšťalu, probodnout, proklát*.<sup>54</sup> V jiných

47) Zájmeno může odkazovat k městu (Jeruzalém) – Sof 3,1. *Město* – hebr. *ir* je substantivum rodu ženského. Může však také odkazovat k *Tóře* (v hebr. rovněž substantivum ženského rodu).

48) V hebrejském textu jeden slovesný výraz *ḥ-l-l* v PI, jeho význam (viz dále) je dvojnásobný.

49) Cliness: 1. *be reckless, be wanton*. 2. *boil over*. Gesenius: *leicht-fertig, unzuverlässig, überschäumen*.

50) Gesenius: *Verstocktheit, Treubruchige, Betrüger*. Koehler & Baumgartner: *treachery*.

51) Cliness: 1. *be reckless, be wanton*. 2. *boil over* (CLINESS, D. J. A. (ed.). *The Dictionary of classical Hebrew I.–IX*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993–2016.); Gesenius: *leicht-fertig, unzuverlässig, überschäumen*.

52) CLINES, D. J. A. (ed.) *The Dictionary of classical Hebrew I.–IX*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993–2016.

53) Pouze Iz 24,16 a Jr 12,1.

54) Koehler & Baumgartner uvádějí I. 1. *to profane*, 2. *put into use*; II. *to let be pierced*. Botterweck & Ringgren & Fabry na základě etymologie z akkadštiny: *rozvázat, uvolnit*; v biblické hebrejštině: *zprofanovat, vyjmout z oblasti posvátného, opak zasvěcení, znesvětit*. Gesenius: I. *entweihen, profanieren, in profanen Gebrauch nehmen* II. *durchbohren, verwunden*.

textech starozákonního hebrejského kánonu je slovesný kořen *h-l-l* v PI užíván ve významu *zneuctít*, ve smyslu *zbavit panenství* (Lv 19,29; 24,15; Dt 28,30) nebo *dopustit se cizoložství* (1Pa 5,1) a odtud metaforicky *znesvětit* (*chrám, oltář, Hospodinovo jméno* apod.). V Sof 3,4 se tento slovesný výraz týká toho, jak kněží a proroci nakládají s tím, co je svaté (v hebr. substantivum mužského rodu *qō-deš*). V textu není upřesněno, co se *svatým* (hebr. *qō-deš*) přesně myslí, konotace směřují ke všemu, co je svaté: chrám, jeho vybavení, Jeruzalém (výslovně zmíněn ve v. 1), Tóra (zde v. 4 dále, substantivum *Tóra* je v hebrejštině femininum), v úvahu ale přichází i lid Jeruzaléma nebo Bůh sám. K tomu je třeba dodat, že slovesný výraz *h-l-l* v PI v mnoha starozákonních textech metaforicky označuje modloslužbu, ctění jiných bohů nebo nelegitimní kult (např. Lv 18,21; 19,8.12; 20,3; 21,6.12.23; 22,9.13.32 aj.). Ve Starém zákoně je kult směřující k jinému bohu než k Hospodinu, Bohu Izraele, velmi často (např. v prorocké knize Ozeáš) popisován výrazy jako *nevěra, cizoložství, necudnost* apod. Podobně i hereze a bludné nauky v Novém zákoně (např. v 1K 6; Zj 21,8 aj.) jsou běžně takto označovány.

Slovesný výraz *h-m-s* v Q je svým významem neproblematický, Pípal uvádí česky *znásilnit*, podobně i další standardní hebrejské slovníky a lexikony. V pozadí metaforického vyjádření Sof 3,4 tedy můžeme konstatovat mísení pravděpodobně více konceptuálních metafor, které počítají s mentálním obrazem sexuálního násilí a cizoložství. Korespondence směřují k pojmům, které se týkají náboženské praxe, kultu, toho, jak kněží a proroci zacházejí s Tórou a s tím, co je v Izraeli svaté (příp. kdo je v Izraeli svatý). Do procesu mísení vstupují metafory: ODPADNUTÍ OD HOSPODINA JE CIZOLOŽSTVÍ, NELEGITIMNÍ KULT JE CIZOLOŽSTVÍ, TÓRA JE ZNÁSILNĚNÁ DÍVKKA/ŽENA, příp. další. Za metaforické nosiče můžeme prohlásit hebrejské výrazy: sloveso *h-m-s* (č. v Q *znásilnit*), participium PI *h-l-l* (č. v PI *probodnout, zbavit panenství, dopustit se cizoložství, znesvětit*),<sup>55</sup> participium Q *p-h-z* (č. *ten prostopášný*) a substantivum *bog<sup>e</sup>dôt* (č. *chlípníci, cizoložníci*). Jádrem výchozího mentálního obrazu je generická příběhová struktura (GPS) SEXUÁLNÍ NÁSILÍ a CIZOLOŽSTVÍ.

Užitá metafora je nejednou velmi provokativní. Do výstavby metaforického významu významně vstupuje intertextualita, konotace z širokého okruhu náboženské tradice judaismu. V celé dlouhé náboženské tradici judaismu konstituovaly biblické texty i pozdější rabínské texty především obraz Tóry jako nevěsty, Izraelem (nebo také Hospodinem) milované dívky nebo ženy. Tato tradice

55) Slovesný výraz *h-l-l* v PI je patrně zde v Sof 3,4 záměrně dvojznačný, odkazuje jak k sexuálnímu násilí, tak zároveň k modloslužbě.

je mj. ukotvena ve svátcích *Simchat Tóra* (svátek radosti z Tóry) nebo *Šavuot* (jinak také svátek daru Tóry).<sup>56</sup>

Většina překladatelů do moderní češtiny překládá slovesný výraz *ḥ-m-s* v Q jako *znásilnit* (HEJČL, ŠRÁMEK, HEGER, BOGNER, ČEP, JB, ČSP, B21, PNS).<sup>57</sup> Za všechny uvedme rabínský překlad Sicher-Hirsch (1950):

Jeho proroci jsou chvastouni, podvodníci;  
jeho kněží zneuctívají svaté věci, znásilňují Zákon. (SICHER)<sup>58</sup>

Nad většinou moderních překladů do češtiny však vyvstává otázka, zda mentální obraz, se kterým počítá hebrejský originál, je českému čtenáři z navrhovaných překladů zřejmý. Jak jsme viděli, překlady dalších metaforických nosičů kromě zmíněného slovesa *ḥ-m-s* v Q *znásilnit* konotují totiž další významy, pocházejí z úplně jiných pojmových domén:

Proroci jeho jsou **nesmyslní**, muži **nespolehliví**,  
kněží jeho poskvvrňují svaté věci, znásilňují zákon. (HEJČL)

Jeho proroci jsou **chvastouni**, muži **věrolomní**;  
jeho kněží znesvěcují, co je svaté, znásilňují zákon. (ČEP)

Jeho proroci jsou **chvastouni**, **podvodníci**;  
jeho kněží zneuctívají svaté věci, znásilňují Zákon. (BJ)

Jeho proroci *jsou* **namyšlenci a podvodníci**,  
jeho kněží znesvěcují svaté věci, znásilňují zákon. (ČSP)

Jeho proroci jsou **dobrodruzi**, lidé **prosáklí zradou**.  
Jeho kněží znesvěcují svatyni, když znásilňují Zákon. (B21)

Je na místě zvážit, zda by nebylo vhodné výchozí mentální obraz sexuálního násilí a cizoložství navodit i dalšími jazykovými prostředky. V moderní češtině může totiž sloveso *znásilnit* odkazovat k pouhé bezmoci, zranitelnosti, nesvobo-

56) Viz např. STERN, M. *Svátky v životě Židů. Vzpomínání, slavení, vyprávění*. Přel. A. Smutná. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 117–118, 121–124. Dokonce muž, který je při bohoslužbě pověřen čtením posledních veršů Tóry (Dt 33,37 až 34,12) během druhého zmíněného svátku, se nazývá *chatan Tóra* (č. *ženich Tóry*).

57) Proroci jeho jsou nesmyslní, muži nespolehliví, kněží jeho poskvvrňují svaté věci, znásilňují zákon. (*Bible česká*. PODLAHA, A. /ed./ 1917–1925.) Jeho proroci jsou chvastouni, muži věrolomní; jeho kněží znesvěcují, co je svaté, znásilňují zákon. (ČEP) Jeho proroci jsou chvastouni, podvodníci; jeho kněží zneuctívají svaté věci, znásilňují Zákon. (JB) Jeho proroci *jsou* namyšlenci a podvodníci, jeho kněží znesvěcují svaté věci, znásilňují zákon. (ČSP) Jeho proroci jsou dobrodruzi, lidé prosáklí zradou. Jeho kněží znesvěcují svatyni, když znásilňují Zákon. (B21) Jeho proroci byli nestoudní, byli muži zrady. I jeho kněží znesvěcovali, co bylo svaté; znásilňovali zákon. (PNS)

58) Podobně i ČEP: „Jeho proroci jsou chvastouni, muži věrolomní; jeho kněží znesvěcují, co je svaté, znásilňují zákon.“ Bez poznámky v poznámkovém aparátu. Pouze intertextuální odkaz na: Jr 23,11.32 a Ez 22,26.



dě, manipulaci. Jeho užití jako jediného metaforického nosiče nemusí v českém překladu nutně konotovat sexuální násilí. Pokud má metaforická konceptualizace úspěšně proběhnout, je třeba výrazněji aktivovat výchozí mentální obraz Tóry jako dívky (příp. ženy), na které se jeruzalémští kněží a proroci dopouští sexuálního násilí.

Moderní české překlady, které si nekladou primárně za cíl být překlady dokumentárními (Šrámek a překladatelé Bible *Slovo na cestu*), se odvažují metaforické vyjádření Sof 3,4 přepracovat, použít v translátu další prostředky, které nabízejí českému čtenáři explicitněji konceptualizaci prostřednictvím metafor TÓRA JE ZNÁSILNĚNÁ DÍVKA/ŽENA:

Věštcí jeho jsou proradní, lehčí. A kněží –

znesvětili **svůj chrám** a **znásilnili svůj zákon**. (ŠRÁMEK)

Jeruzalémští proroci jsou **troufalí a zrádní** a kněží znesvěcují chrám i zákon. (SC)

Autorka této studie si zde dovoluje navrhnout vlastní adaptaci metaforického vyjádření:

Její snoubenec prorok cizoložník, odpadlík kněz chlípný,  
na oltáři královské roucho Tóře vyhrnuli a znásilňují.

Záměrem takového překladu je ponechat dvojznačnost hebrejského výrazu *h-l-l* v PI (odpadnutí, nelegitimní kult jako nevěru, cizoložství), a pak dalšími jazykovými prostředky zdůraznit mentální obraz, který předpokládá hebrejský originál: sexuální násilí, kterého se dopouštějí proroci a kněží na Tóře. V poslední řadě je pak do translátu zapracován obraz Tóry jako nevěsty, příp. královny, vůči které se kněží a proroci dopouštějí cizoložství.

Jako poslední příklad uveďme metaforické vyjádření z knihy Jeremjáš, Jr 8,8:

Jer 8:8  
אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יְהוָה אֲתַנּוּ אֶכֶן  
הִנֵּה לְשֹׁקֵר עֲשָׂה עַם שֹׁקֵר סִפְרִים:

Jak to že říkáte: „Jsme moudří, s námi Zákon Hospodinův nepochybně!“

Hle křivě<sup>59</sup> koná rydlo lživé písarů! (VPP)

59) Hebrejský výraz, jak bude vysvětleno ještě dále, lze přeložit: *křivě; jinam* nebo také *lživě*.

Tato textová jednotka je součástí širšího oddílu, ve kterém prorok velmi kriticky vystupuje proti nejposvátnějším institucím své doby a jejich představitelům: monarchii, městu Jeruzalému a chrámu. V uvedeném verši konkrétně proti písařům (hebr. *sofrím*), učencům, kteří byli ve své době nejen opisovači, ale také redaktory a vykladači Tóry zároveň. Ti jsou v hebrejském originále metonymicky zastoupeni *písařským rydlem*, nástrojem, kterým tehdejší písaři psali (ryli text na hliněné tabulky).

Hebrejský výraz *šeqer*, který se v druhé polovině verše vyskytuje dvakrát, jeví všechny známky lexikalizované metafory. Kognitivnělingvistické analýzy zde mohou přispět k interpretaci této textové jednotky a rovněž přinést podněty pro překlad. Zároveň s konceptuální metaforou CBSTA bylo v řadě jazyků a kultur popsáno mnoho různých užití prostorového představového schématu (NAHOŘE – DOLE, DOVNITŘ – VEN, VPŘEDU – VZADU, ZAČÁTEK – KONEC, UPROSTŘED apod.).<sup>60</sup> V rámci tohoto schématu hrají v biblických hebrejských textech významnou roli zejména dva slovesné kořeny a jejich deriváty: *j-š-r* (Pípal v Q *být rovný, přímý, pravdivý*)<sup>61</sup> a také *š-q-r* (Pípal v Q *jednat v rozporu se smluvními podmínkami*, v souvislosti soudního jednání *vydávat křivé svědectví*).<sup>62</sup> *Šeqer* jako derivát kořene *š-q-r* se tradičně překládá jako *podvod*, *lež*, *klam*, ale lze ho také přeložit jako *křivý*; *křivě*; *stranou*; *jinam* (např. Jr 3,10.23; 5,2; zejména Jr 9,2 – *napínat křivě luk*). Ekvivalenty *podvod*, *lež*, *klam* jeví v češtině (a analogicky I v ostatních jazycích) všechny známky metafory, významové extenze od původního *křivý*, *křivě*, *stranou*, *jinam*. Hebrejský výraz *šeqer* je tradičně uváděn jako výraz pojmové oblasti *zákon*, ale s velkou pravděpodobností jde o lexikalizovanou metaforu.

V řadě archaických kultur je pojem pro *právo* odvozen od kořene *být rovný, přímý*, naopak to, co je v rozporu s právem, je označováno jako *křivé*, odtud je pak odvozena i řada dalších výrazů pro *spravedlnost* a *pravdu*. To platí i pro biblickou hebrejštinu a s velkou pravděpodobností i pro etymologii vlastního klíčového pojmu Tóra/Zákon.<sup>63</sup> Na rovině terminologie samotné vládne v tomto ohledu

60) Viz např. JOHNSON, M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago, 1987; LAKOFF, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987; ROHRE, T. "Image Schemata in the Brain." In HAMPE, B. (ed.). *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2006.

61) Ang. *to be straight, to be smooth, to be right*.

62) Ang. *Q to act against contractual terms*, s právními konotacemi *flase witness lying testimony*; jmenný derivát *deception, deceit, lie, disappointment*.

63) Etymologie substantiva *Tóra* je předmětem odborných debat, ne zcela průkazný je výchozí slovesný kořen. Nejčastěji se však uvádí *j-r-h* (č. v Q *metat, střílet /šípý/, hodit, mrštit, házet*, tzn. v HIF /kauzativní tvar/ I. *střelit, vystřelit*, II. *svlažit, svlažovat, zavlažovat*, ale také III. *dát pokyn, ukázat, vyučovat*). Někteří badatelé se domnívají, že význam slovesného kořene *j-r-h* se posouval od *hodit, mrštit* k *napřáhnout ruku, ukázat prstem* a odtud *ukázat směr* a nakonec

mezi velkou řadou archaických kultur pozoruhodná jednota.<sup>64</sup> Správné (tj. podle zákona), dobré, pravdivé je rovné, přímé, naopak nezákonné, lživé, klamné, špatné, zlé je křivé. Podobně i v moderních jazycích. A. J. Cienki (1998) zkoumal užití schématu PŘÍMÝ při metaforické konceptualizaci abstraktních domén týkajících se zejména řeči, myšlení, času a jednání. Nejen v moderní ruštině a angličtině, kterým se věnoval primárně, ale dokonce i v neindoevropských jazycích (příklady uvádí z japonštiny a maďarštiny) je schéma PŘÍMÝ užíváno v metaforických konceptualizacích týkajících se zejména řeči a morálky.<sup>65</sup>

Poslední poznámka k hebrejskému výrazu *šeqeṣ*. Fráze *h-l-k + b + šeqeṣ* (č. *jít stranou/jinam*) je ustáleným slovním spojením pro zlé jednání (např. Jr 23,14). Podobně pak *mluvit, přísahat* nebo *prorokovat křivě (šeqeṣ)* vychází z prostorové a pohybové představy *mluvit, přísahat* nebo *prorokovat jinam* nebo *odjinud* ve smyslu slov, která nepřicházejí od Hospodina (ale od jiných božstev) a nesměřují k dobrému cíli (k Hospodinu, Bohu Izraele). Podobně je toto představové schéma inovativně uplatněno v Jr 8,8. Písaři mají sice fyzicky Tóru v rukou (pod prsty a v hrotu svého rydla), a proto se patrně domnívají se, že tak „mají“ i moudrost, jsou moudří. Významným poselstvím knihy Jeremjáš však je, že moudrost je záležitostí srdce<sup>66</sup> (nikoli jen ruky). Pojmenovaná křivost řádku a křivost rydla, které směřují *jinam* (a také *odjinud*), počítá s představou životního nasměrování písařů a následně lidu, který *chodí odjinud a jinam – myslí, cítí, doufá, mluví* apod. i *činí odjinud a jinam* (v. 7 a 9), čili nesprávným směrem –

*ukázat cestu.* Jini (Wellhausen) vidí spojitost mezi *Tôrā* a *hôrā* (Joz 18,6), tedy ve spojitosti s původním významem *házet, metat losy*, což byla velmi stará praxe zjišťování Boží vůle (vrhání posvátných losů *urim* a *tumim*, kterou užívali kněží nebo proroci). Jini badatelé se domnívají, že hebrejské substantivum *Tóra* je odvozeno od akkadského *têrtu* (podstatné jméno odvozené od slovesa *poslat, přenést, předat*, ve smyslu *předat znalosti, instrukce*). Jini badatelé se domnívají, že původně mohlo jít o přinášení orákula. Pavel Čech, jeden z autorů knihy *Zákon a právo v archaických kulturách*, 2010, interpretuje *Tóra* jako kauzativní abstraktum odvozené od slovesného kořene *j-r-h* s významem *mířit*. Upozorňuje, že od stejného základu je odvozeno i podstatné jméno *môre* (č. *učitel*), tedy člověk, jenž svým výkladem usměrňuje žáky. Z tohoto pohledu by přesnější překlad *Tórah* byl spíše *směrnice* než *zákon*. Podle obdobných derivačních pravidel je od slovesného kořene *l-m-d* (č. *učit*) odvozeno substantivum *Talmud*.

- 64) ANTALÍK, D. – STARÝ, J. – VÍTEK, T. (eds.) *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 24.
- 65) CIENKI, A. J. STRAIGHT: An image schema and its metaphorical extensions, *Cognitive Linguistics*, 9(2), s. 107–149. Podobně i CIENKI, A. J. “Slavic roots for ‘straight’ and ‘bent’: Experiential gestalts, conceptual metaphors, and cultural models as factors in semantic change.” In A. Timberlake (Ed.), *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists*, s. 298–313). Bloomington, in *Slavica*. V českém prostředí ke schématu ROVNÝ a konceptuální metafoře CESTA např. VODRÁŽKOVÁ, Veronika. “Schéma CESTA v české somatické frazeologii.” In VAŇOVÁ, I. – VODRÁŽKOVÁ, V. – ZBOŘILOVÁ, R. (eds.) *Horizonty poznání – kulturní lingvistiky. Schémata a stereotypy v mluvených a znakových jazycích*. Praha: FF UK, 2017, s. 19–27.
- 66) Hebrejský pojem pro srdce *lev/levav* je klíčovým antropologickým pojmem. Srdce je centrální orgán lidského vnímání a poznávání, orgánem, který spojuje všechny části těla, orgány a kognitivní funkce v jeden celek. Ze srdce vycházejí myšlenky, city a také cévy, které spojují jednotlivé orgány v těle. Jazykem moderní psychologie je se srdcem spojena osobnost člověka. Srdce je orgánem motivace, schopnosti, temperamentu a charakteru člověka, koná hodnotící soudy.

odpadl od Hospodina. Písaři „ohnuli“ slovo a jejich pokřivené, lživé rydlo svádí na scestí křivolakých stezek odpadnutí od Hospodina. Prorok vidí písaře, jako by psali křivým rydlem, a proto nemohou vytvářet rovný řádek, správný text. Text Tóry, který vychází z jejich rydla, je deformovaný, pokřivený, tedy špatný, přináší pokřivené, deformované poselství. A takový text Tóry není průvodcem na přímé, dobré, Boží cestě, odvádí lid jinam, svádí ke křivému konání.

Z uvedeného příkladu je zřejmé, že v případech, kdy je v textu užitá metafora jedinečným, inovativní způsobem, lingvistický překlad není překladem metaforou, ale je pouze překladem slov, která jsou v originále metaforou.

V případě obtížného metaforického vyjádření, jakým je i verš Jr 8,8, volí překladatelé strategii eliminace metaforu a textovou jednotku v translátu interpretují.

Jak můžete říkat: »Jsme moudří, my máme Hospodinův zákon«?

Ano, jenže jej falšuje falešné rydlo písařů. (ČEP)<sup>67</sup>

Jak můžete říkat: „Jsme moudří a je s námi Jahvův Zákon!“

Ten ve skutečnosti obrátilo v lež lživé pero písařů! (JB)<sup>68</sup>

Jak to, že říkáte: Jsme moudří, máme Hospodinův zákon?

Jenže podívejte, lživé rydlo písařů ho udělalo lživým. (ČSP)<sup>69</sup>

Eliminační strategie je i v dalších překladech provázena pokusy o interpretaci: písaři Zákon lživě interpretují, svými zásahy Zákon mění ve lživé slovo; Zákon *komolí* (B21); *překrucují* (SC):

...Ejhle, udělalo lží obludné učenců rydlo! (HEGER)<sup>70</sup>

... v lež jej (*zákon*) obrátilo lživé rydlo vykladače! (BOGNER)<sup>71</sup>

...To prohané písařské rydlo falešně rylo. (ŠRÁMEK)

... Jen se podívejte, jak ho (*Zákon Hospodinův*) komolí lživé pero učenců! (B21)

... když jej (*zákon*) vaši vlastní učitelé překrucují a mění? (SC)

67) V poznámkovém aparátu k tomuto verši nic neuvedeno.

68) V poznámkovém aparátu intertextuální odkaz na: Mt 23. Dále pak: „Zde kněží, strážci tradice vtělené do textů.“

69) V poznámkovém aparátu intertextuální odkaz na: Ř 2,17.

70) V poznámkovém aparátu k tomuto verši nic neuvedeno.

71) V poznámkovém aparátu uvedeno: „Jako výše 7,4 přičítali magickou moc chrámu, tak ji nyní připisují Zákonu. Vykladači' tj. zvrhli kněží a lžiproroci, překrucovali Zákon ústně i písemně. Judovci neposlouchali přísná slova Zákona, ale překroucená slova jeho výkladů, které jim lichořily. Snad je to první zmínka o učitelích Zákona, jejichž činnost tak přísně odsoudil Spasitel v Novém zákoně.“

Některé překlady do moderní češtiny zároveň adaptují, např. výraz pro nástroj písařů *rydlo* je adaptováno v B21 na *pero*, výraz *písaři* adaptován na *učenci* – Heger a B21; *vykladači* – Bogner; *učitelé* – Slovo na cestu.

Eliminovat nebo interpretovat metaforu v translátu je samozřejmě jednou z možných překladatelských strategií. V textu však má metafora obrovský potenciál kognitivní, sémantický, estetický a další.<sup>72</sup> Pokud se překladatel pro její eliminaci rozhodne, významný aspekt originálu potlačí a pozmění. P. Newmark v již zmiňované knize *Approaches to translation* (1981) navrhuje pro překlad metafor následující strategie:

1. Reprodukovat v cílovém jazyce mentální obraz, který metafora vystavěla v jazyce výchozím.
2. Mentální obraz, který v cílové kultuře naráží (je nesrozumitelný), nahradit mentálním obrazem běžným v jazyce (kultuře) cílovém.
3. Zachovat mentální obraz výchozího jazyka i za cenu ztráty emotivního charakteru (momentu překvapení, šoku).
4. Vytvořit podobný mentální obraz, ale připojit jeho výklad.
5. Mentální obraz v cílovém jazyce přebudovat, i když dojde k významovým posunům.
6. Metaforu zcela vypustit, eliminovat.
7. V cílovém jazyce užít stejnou metaforu a připojit výklad. (Newmark zde má zřejmě na mysli lingvistický překlad).<sup>73</sup>

Překladatelských strategií byla translatology popsána celá řada. Součástí zadání tzv. dokumentárního překládu,<sup>74</sup> který v moderní bibliotice nesporně převažuje, je požadavek, aby translát v maximální míře informoval o tom, jakými prostředky sděloval výchozí text v předpokládané někdejší komunikační situaci svůj pragmatický obsah. Z námi zkoumaných překladů jsou to zejména *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad* a také české rabínské překlady. Eliminace metafor při překládu však jde proti požadavku dokumentárního překlá-

72) Otázka funkce metafor je téma v odborné literatuře velmi rozsáhlé a diskutované, nejnověji srov. např. *Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017, s. 1015–1017.

73) Srov. NEWMARK 1988: 84–96.

74) Např. Ch. Nordová rozlišuje ve svých pracích dva základní typy překládu: překlad dokumentární a instrumentální. První z nich se snaží v maximální míře informovat o výchozím textu, co a jakými prostředky sděloval výchozí text v někdejší komunikační situaci. Jako příklad dokumentárního překládu uvádí Ch. Nordová překlad lingvistický. Překlad instrumentální bere v úvahu cílové kulturní prostředí a funkcí cílového textu není primárně informovat o textu výchozím, ale vytvořit funkčně adekvátní translát pro očekávanou komunikační situaci. Viz NORD, Christiane. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Translation Theories Explained, 1. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997.

du. I když poznámkový aparát, který standardně dokumentární překlad provádí, na metaforu upozorní a přinese informace nutné k jejímu porozumění, vlastní translát nemůže plnit podobné, např. kognitivní a estetické funkce jako hebrejský originál. Navíc text opatřený rozsáhlým kritickým poznámkovým aparátem může jen stěží fungovat jako komplexní jazykový útvar vyznačující se přiměřenou obsahovou soudržností a plnit zároveň např. podobné estetické funkce jako hebrejský originál. To jsou limity tzv. dokumentárního (lingvistického) překladu, se kterými je třeba počítat.

Vedle tzv. dokumentárních překladů vznikaly v minulosti a vznikají i v současnosti biblické překlady, které kladou na translát přednostně jiné požadavky. Instrumentální překlad bere přednostně v úvahu komunikaci v cílovém kulturním prostředí. Překladatelům jde o to vytvořit translát funkčně adekvátní vzhledem k očekávané komunikační situaci. Typickým příkladem takového moderního funkcionálního překladu je např. Bible *Slovo na cestu*, kde překladatelé deklarují snahu „zpřístupnit text každému čtenáři, bez ohledu na jejich předchozí zkušenost s křesťanstvím“.<sup>75</sup> Co se však týče překladu metaforických vyjádření, překladatelé ve všech námi sledovaných ukázkách zvolili s ohledem na metafory eliminační strategii. (A to i v případě, kde to z důvodu porozumění textové jednotce nebylo vůbec nutné, překlad Dt 8,6 *Slovo na cestu*). Význam hebrejských metaforických vyjádření tak byl významně zploštěn a deformován.

V návaznosti na práce G. Lakoffa, M. Johnsona a dalších kognitivně orientovaných lingvistů předpokládám, že kognitivní funkce<sup>76</sup> hebrejských biblických metafor je primární. Konstatovali jsme obecně, že lingvistickému překladu hrozí nebezpečí, že nebude fungovat jako komplexní jazykový útvar vyznačující se přiměřenou obsahovou soudržností. Vysvětlující poznámky pod čarou s informacemi, které se týkají sociokulturního, náboženského nebo geografického kontextu, mohou na metaforu v originálu sice upozornit, příp. umožnit jí porozumět, ale translát se tím nestane metaforickým vyjádřením. Lingvistický překlad metaforických vyjádření není překladem metafory, ale stává se pouze

75) Citováno podle: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovo\\_na\\_cestu](https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovo_na_cestu). Do současného jazyka převádí autoři překladu *Slovo na cestu* teologické formulace a tradiční biblické výrazy, které by podle nich mohly být pro nezkušeného čtenáře nesrozumitelné, např. *anděl* jako *Boží posel*, *evangelium* jako *radostná zvěst*, *levita* jako *chrámový sluha*, *apoštol* jako *vyslanec* nebo *posel* apod. Překladatelé užívají i moderní české výrazy jako *ateista*, *argument*, *banket*, překlad také vysvětluje některé kulturní souvislosti. Můžeme být samozřejmě předmětem odborné debaty, zda překladatelé adekvátně naplňují předpokládanou komunikační funkci, zda adaptace nejsou spíše parafrázemi, které v některých podstatných aspektech narušují sémantickou kontinuitu mezi originálem a translátem.

76) Metafora přináší určité sdělení. Umožňuje porozumět cílové doméně prostřednictvím vystavené podobnosti mezi zdrojovou a cílovou doménou. *Podstatou metafory je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci*. Viz LAKOFF – JOHNSON, 2002: 17.

překladem slov, která jsou v originále metaforou.<sup>77</sup> Naopak funkcionální překlad je spíše disponován zachovat kognitivní funkce metafor v cílovém jazyce a kultuře. Při funkcionálním překládání však musí být dodržena jasně definovaná omezení, aby adaptace metaforických vyjádření nebyla svévolná a bezbřehá. Zejména je třeba, aby byl dodržen princip zachování sémantické kontinuity mezi originálem a translátem, jak jej požaduje např. Z. Fišer.<sup>78</sup> Cílem této studie bylo prokázat, že kognitivněsémantické analýzy a interpretace mohou k zachování sémantické kontinuity při funkcionálním překládání významně přispět. Jedním z důležitých nositelů sémantické kontinuity se může stát rekonstruovaný výchozí mentální obraz s generickou příběhovou strukturou v centru.

Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci GAČR *Metaforická konceptualizace pojmové oblasti zákon, spravedlnost, soud a právo v poetických textech starozákonního biblického kánonu*, č. 17-17435S.

## PRAMENY

*Bible: český studijní překlad*

2010 (Praha: KMS)

*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*

1979 (Praha: Ústřední církevní nakladatelství)

*Bible Kralická šestidílná: kompletní vydání s původními poznámkami*

2014 (Praha: Česká biblická společnost)

*Holy Bible: New Living Translation*

1996 (Wheaton: Tyndale House Publishers)

*Bible: překlad 21. století*

2003 (Praha: KMS)

77) Výjimkou je jen lingvistický překlad lexikalizované metafor, překlad pojmu, metafor, která jak v hebrejském originále tak i v jazyce překladu lexikalizovala stejně. To byl případ hebrejského slovního výrazu *š-m-r*, č. *střežit* → *do-držovat*.

78) Z. Fišer požaduje zachování sémantické kontinuity mezi originálem a translátem, přičemž sémantická kontinuita je kategorie dynamická a může být realizována v různé míře. Její zachování by měl translát realizovat především na rovině informační, dále zachováním strukturovaných významových komplexů a v neposlední řadě zachováním funkční spojitosti (FIŠER 2009: 284–290).

BOGNER, Václav

1976–1986 *Starý zákon* (Praha: Česká katolická charita)

HEGER, Jan (přel.)

1955–1958 *Písmo svaté Starého zákona* (Praha: Česká katolická charita)*Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*

2009 (Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství)

PODLAHA, Antonín, HEJČL, Jan, Jan LADYSLAW, Jan (eds.)

1917–1925 *Bible česká* (Praha: Dědictví Jana Nepomuckého)

RENČ, Václav

2010 *Hlas Páně třístí cedry* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství)

SICHER, Gustav, HIRSCH, Isidor (přel.)

1932 *Pět knih Mojžíšových* (Praha: Svaz pražských náboženských obcí židovských)1985 *Pět knih Mojžíšových* (New York: [s.n.])*Slovo na cestu: Bible s poznámkami*

2012 (Praha: Česká biblická společnost)

ŠRÁMEK, Václav (přel.)

1947–1951 *Písmo* (Praha: Sfinx Bohumil Janda)**LITERATURA**

ANUSIEWICZ, Janusz

1995 *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego)

ANTALÍK, Dalibor, STARÝ, Jiří, VÍTEK, Tomáš (eds.)

2010 *Zákon a právo v archaických kulturách* (Praha: Herrmann & synové)

BARTMIŃSKI, Jerzy

2007 „Čím se zabývá etnolingvistika?“, *Slovo a smysl. Časopis pro mezioborová bohemistická studia. Word and Sense. A Journal of Interdisciplinary Theory and Criticism in Czech Studies*, roč. 4, č. 8, s. 299–309

BARTOŇ, Josef

2013 „Český starozákonní překlad po roce 1900. Kontexty, konfese, předloha, kánon“, *Salve. Revue pro teologii a duchovní život*, č. 2, roč. 2013, s. 143–162

BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel

1978 *Malý staročeský slovník* (Praha: SPN)



BLACK, Max

1962 *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy* (Ithaca: Cornell University Press)

BOTTERWECK, Johannes, RINGGREN, Helmer, FABRY, Heinz-Josef (eds).

1991–2005 *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol.1–15 (Cambridge: William B. Eerdmans)

⊖  
—  
O  
U  
+  
S

CIENKI Alan J.

1998 „STRAIGHT: An image schema and its metaphorical extensions,“ in *Cognitive Linguistics*, 9(2), s. 107–149.

CLINES, David J. A. (ed.)

2007–2011 *The Dictionary of Classical Hebrew*. Volumes I.–VIII. (Sheffield: Sheffield Phoenix Press)

FAUCONNIER, Gilles, TURNER, Mark

2002 *The Way We Think: Conceptual Blending And The Mind's Hidden Complexities* (New York: Basic Books)

FIŠER, Zbyněk

2009 *Překlad jako kreativní proces. Teorie a praxe funkcionalistického překládání* (Brno: Host)

GESENIUS, Wilhelm

1962 *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Berlin: Springer-Verlag)

JOHNSON, Mark

1987 *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (Chicago: University of Chicago)

LAKOFF, George

1987 *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* (Chicago: University of Chicago Press)

LAKOFF, George, JOHNSON, Mark

1980 *Metaphors We Live By* (Chicago: University of Chicago Press)

2002 *Metafora, kterými žijeme* (Brno: Host)

LUND, Øystein

2007 *Way Metaphors an Way Topics in Isaiah 40–55* (Tübingen: Mohr Siebeck)

KOEHLER, Ludwig, BAUMGARTNER, Walter

1994 *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. 1–4 (Leiden, New York, Köln: Brill)

NEWMARK, Peter

1998 *Approaches to Translation*. Language Teaching Methodology Series (London: Prentice Hall)

NORD, Christiane

1997 *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained* (Manchester: St. Jerome Publishing)

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (eds.)

2017 *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

PAVELKA, Jiří

1982 *Anatomie metafor* (Brno: Blok)

PÍPAL, Blahoslav

2006 *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* (Praha: Kalich)

PROCHÁZKOVÁ, Ivana

2011 *Hospodin je král: Starozákonní metafora ve světle kognitivní lingvistiky* (Praha: Česká biblická společnost)

ROHRER, Tim

2006 "Image Schemata in the Brain", in HAMPE, B. (ed.): *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics* (Berlin: Mouton de Gruyter)

STERN, Mark

2002 *Svátky v životě Židů. Vzpomínání, slavení, vyprávění* (Praha: Vyšehrad)

TURNER, Mark

1996 *The Literary Mind, The Origins of Thought and Language* (Oxford: Oxford University Press)

2005 *Literární mysl: O původu myšlení a jazyka* (Brno: Host)

VODRÁŽKOVÁ, VERONIKA

2017 „Schéma CESTA v české somatické frazeologii“, in VAŇOVÁ, I. – VODRÁŽKOVÁ, V. – ZBOŘILOVÁ, R. (eds.): *Horizonty kognitivně-kulturní lingvistiky. Schémata a stereotypy v mluvených a znakových jazycích*. Praha: FF UK, s. 19–27

ZEHNDER, Markus Philipp

1999 *Wegmetaphorik im Alten Testament* (Berlin: Walter de Gruyter)

*Ivana Procházková, Th.D., ivana.prochazkova@umc.cz, Katedra Starého zákona Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika / Department of Old Testament Studies, Protestant Theological Faculty, Charles University of Prague, Czech Republic*



Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.